

Dostál, Bořivoj

K počátkům slovanské tuhové keramiky na Moravě

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1994, vol. 43, iss. E39, pp. [43]-67

ISBN 80-210-1149-1

ISSN 0231-7915

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109570>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BOŘIVOJ DOSTÁL

K POČÁTKŮM SLOVANSKÉ TUHOVÉ KERAMIKY NA MORAVĚ

(Projekt byl řešen s podporou grantu GA ČR 404/94/0410)

Tuha se uplatnila při výrobě keramiky v průběhu pravěku a rané doby dějinné několikrát, a to se staletými až tisíciletými přetržkami, jejichž příčiny jsou neznámé. Nejdříve se objevila tuhová i tuhovaná keramika v době neolitické kultury volutové, a to nejen v oblasti tuhových ložisek, ale i daleko od nich, takže lze předpokládat, že tuha se stala předmětem směny. Na příkladech z Moravy na to ukázal R. TICHÝ (1961, 80, obr. 1).

Poté se používání tuhy z hrnčířské praxe na několik tisíciletí vytratilo, aby se znovu uplatnilo v podobě ozdobného tuhování nádob v době halštatské – ve velatické, podolské a slezské kultuře (SALAŠ 1993, 297; ŠTROF 1993, 324), a zejména v její mladší fázi – horákovské a platěnické kultuře, na jejímž sklonku se s prvními ohlasy starolátenského stylu začala tuha aplikovat při míšení keramické hmoty (NEKVASIL 1993, 342–3, 354, 368). Problematiku laténské tuhové keramiky od jejich počátků v halštatské mohylové oblasti až do období pozdnělaténského zpracovala L. HORÁKOVÁ–JANSOVÁ (1955, 134–184).

Ve slovanském prostředí na Moravě se tuhová keramika masově rozšířila až v mladší době hradištní, zejména v 11.–12. století (STAŇA 1960, 272, 288; NEKUDA–REICHERTOVÁ 1968, 102–107, obr. 34–36; R. NEKUDA 1984, 30–33; 1986/7, 121–123, 129), avšak již v 2. polovině 10. století se začíná hojněji používat (ČERNOHORSKÝ 1960, 400; STAŇA 1960, 288; MĚŘÍNSKÝ 1991, 171). Představa o dřívějším sporadickém a regionálně omezeném výskytu slovanské tuhové keramiky vycházela z jejich nálezů v kostrových hrobech na birituálním mohylníku ve Vysočanech nad Dyjí. Autor výzkumu ho původně datoval pod vlivem tehdejších názorů na chronologii velkomoravské hmotné kultury rozpracovaných na základě staroměstského pohřebiště „Na valách” V. HRUBÝM (1955, 105–293) do 2. poloviny 9. a 1. poloviny 10. století (KRÁL 1955, 348). Soudil, že tamější kostrové hroby jsou až ze sklonku 9. a z 1. poloviny 10. století. Původně se i K. Černohorský přiklonil při revizi datování žele-

chovické keramiky k názoru, že s počátky slovanské tuhové keramiky lze na Moravě počítat až kolem roku 900. Důvod viděl ve spoluvýskytu tuhových nádob s náušnicemi s trubičkovitými závěskami a s uzlíky na spodním oblouku v hrobových celcích z Vysočan a z Dolních Věstonic (ČERNOHORSKÝ 1960, 398). Na tuto ideu navazoval i Č. Staňa, který spatřoval východiště tuhové keramiky na moravsko-rakouském pomezí a počítal původně s jejím nástupem na líšeňském hradisku až kolem poloviny 10. století; teprve později připustil její počátky na této lokalitě od začátku 10. století a její masový výskyt tam klade až do poslední třetiny 10. století (STAŇA 1991, 97, Abb. 3; 1994, 278). V definitivní publikaci vysočanského mohylníku J. Král sice opakoval původní dataci kostrových hrobů v závislosti na V. Hrubém (2. polovina 9. a 1. polovina 10. století), zároveň však poukázal na to, že se na tamějším mohylníku pohřbívalo přibližně od roku 800, a že si netroufá rozřadit jednotlivé hroby v rozmezí let 800–950 (KRÁL 1959, 224). Tím připustil dataci tamější výlučně tuhové keramiky do celého 9. století. Starobylé nálezy tuhové keramiky z jihozápadní Moravy učinil V. Nekuda ve Starém Hobzí. Datoval je sice do 1. poloviny 10. století, ale srovnával je s keramikou z vysočanského mohylníku a poukázal na její velkomoravské znaky (NEKUDA 1964, 65). Z hlediska vývoje datování vysočanské keramiky je pravděpodobné, že i nálezy ze Starého Hobzí patří do 9. století. Na jihozápadní Moravě jsou i další lokality se starší tuhovou keramikou, kterou nedávno zpracoval a přehledně vyobrazil L. POLÁČEK (1994). Jak bylo již řečeno, kladl Karel Černohorský původně počátky tuhové keramiky na Moravě do doby kolem roku 900. Pro použití tuhy v hradištní keramice v 8. a v první polovině 9. století nenacházel spolehlivý doklad a byl na rozpacích, zda s ní lze počítat v druhé polovině 9. století (ČERNOHORSKÝ 1960, 398). Dataci počátků tuhové keramiky na jihozápadní Moravě hlouběji do 9. století podpořil názor Herwiga Friesingra, že v Pokampí sousedícím s Podyjím se objevuje tuhová keramika již kolem poloviny 9. století (FRIESINGER 1971/ 74, 108). Později připustil časnější výskyt tuhové keramiky na jižní Moravě i K. ČERNOHORSKÝ (1965, 69, 74).

Další oblastí poměrně raného výskytu tuhové keramiky na Moravě je Mohelnicko. V Paloníně byla zachycena část středohradištní osady s tuhovou keramikou datovanou ostruhou s plochými rameny a železnou miskou slezského typu do doby kolem poloviny 9. století (GOŠ–KAPL 1986, 176–204). Tuhová keramika z Mohelnice byla již mladohradištní, i když počátky osady klade autor rovněž do 9. století (GOŠ 1973, 374; 1975, 338).

Polští archeologové datují počátek výskytu tuhové keramiky ve Slezsku a ve Velkopolsce podle autorů moravských od konce 9. nebo od počátku 10. století a uvažují často o jejím importu z Moravy (LODOWSKI 1966, 129; 1979, 93); již v 9. století se předpokládají její počátky i v Malopolsku (RADWANSKI 1968, 31). Na Glubčické plošině (v povodí horní Odry a Opavy) ji klade M. PARCZEWSKI (1982, 67–69) až do své 3. chronologické fáze (od sklonku 10.

do poloviny 12. století), i když připouští její kořeny ve fázi předcházející (od poloviny 9. do konce 10. století).

Pokud jde o teritoriální rozšíření raně středověké tuhové keramiky vůbec, omezuje se ve slovanském prostředí vedle Moravy a jižního Polska na Čechy (zejména jižní), Rakousko a Bavorsko (ČERNOHORSKÝ 1965, 69; R. NEKUDA 1986/7, 121). Pro jižní Čechy ji pokládá za typickou R. TUREK (1957, 48; 1953, 58); kromě doulebského hradiště a pohřebiště z Libže u Vlašimi ji uvádí z jihočeských mohyl, které datuje v rozmezí 8. – počátku 10. století (TUREK 1958, 33, 36, 43 aj.). Jihočeský původ u vzácně se vyskytující tuhové keramiky 10. století z Libice předpokládá J. JUSTOVÁ (1992, 151). Otázka počátků slovanské tuhové keramiky na Moravě i v širší oblasti střední Evropy je tedy v odborných kruzích předmětem diskuse. K jejímu řešení může přispět zveřejnění jejich nálezů z Břeclavi–Pohanska, kde se našla sice v nevelkém počtu, avšak s důležitými nálezyvými okolnostmi, v různých stratigrafických vztazích a v uzavřených hrobových i sídlištních celcích.

Nálezová zpráva

Slovanská tuhová keramika se v Břeclavi–Pohansku nacházela ve všech úsecích zkoumaných v letech 1958–1990 (obr. 8:A). Pro účel této studie byl probrán střepevý materiál z prozkoumaných úseků na severovýchodním předhradí, v lesní školce a na žárovém pohřebišti a byly z něho vyčleněny tuhové střepy. Údaje o tuhové keramice v prostoru velmožského dvorce a jižního předhradí byly převzaty z příslušných publikací (DOSTÁL 1975; VIGNATIOVÁ 1992); v dvorci byly registrovány jednotlivé střepy z kulturní vrstvy čtverců a z výplně sídlištních objektů, na jižním předhradí pouze celé nádoby a jejich rekonstruované větší části. Z časových důvodů nebyl vůbec prošetřen střepevý materiál z lesního hrúdu (s výjimkou jedné celé nádoby), z prostoru u východní brány, z řezů valem a z jižního předhradí, kde přirozeně mohly být další tuhové střepy. Domnívám se, že předložený výběr je dostatečně široký a početný, aby na jeho základě mohl být získán objektivní obraz o sledovaném problému na Pohansku.

Nálezová zpráva je podána podle jednotlivých zkoumaných úseků (v závorce jsou uvedeny zkratky), tj. velmožský dvorec (VD), řemeslnický areál v bývalé lesní školce (LŠ), velkomoravské sídliště nad žárovým pohřebištem (ŽP), k němuž je přidán i nález z blízkého lesního hrúdu (LH), severovýchodní předhradí (SP) a jižní předhradí (JP). Pro orientaci čtenáře dodávám, že objekty jsou označeny číslem a výše uvedenými zkratkami pro zkoumané úseky. Čtverce o rozměrech 5x5 m (měřítko není na obrázcích uváděno), v jejichž rámci byl prováděn výzkum, jsou číslovány v textu dvojčísly podle jednotného systému, do něhož je začleněno celé hradisko s okolím (DOSTÁL 1988a, obr. 1). V označení čtverce je první číslo vzato z linie Z–V, druhé z linie S–J. Písmeno před dvojčíslem

čtverce označuje sektor měřící 25 ha. Velmožský dvorec se nachází téměř celý v sektoru A (jen východní část přesahuje do sektoru B), lesní školka a SV předhradí je v sektoru B, žárové pohřebiště v sektoru C, jižní přehradí v sektorech L, N, C, O.

Používané zkratky pro rozměry nádob jsou: v – výška; zach. v – zachovaná výška; po – průměr okraje; pv – průměr výdutě; pd – průměr dna. Rozměry jsou uváděny v milimetrech.

V e l m o ž s k ý d v o r e c . Prozkoumaná plocha v prostoru velmožského dvorce měřila 14.650 m². Při jejím výzkumu bylo získáno celkem 31.574 střepů, z toho asi 100 kusů patřilo k tuhovým exemplářům středohradištního rázu (tj. asi 3 promile). Nacházely se ve výplni zahloubených objektů (20, 42, 44, 63, 66, 87, 106) nebo v rámci půdorysů povrchových staveb (obj. 35, 74, 126), převážně vně mladšího ohrazení dvorce (obr. 1:A). Tuhové střepy byly též rozptýleny v různých čtvercích v severní a jižní části dvorce (DOSTÁL 1975, 166). Od těchto starších – středohradištních – tuhových střepů odlišují tuhové střepy mladohradištního rázu, které se koncentrovaly pod ruinami kostela (DOSTÁL 1973/4).

K středohradištní tuhové keramice patří hrnec z hr. 42 (1) který souvisel s kostelním hřbitovem (KALOUSEK 1971, 45, obr. 42, tab. 46:1) a téměř úplná nádoba z obj. 44 (2), jejíž fragmenty byly rozptýleny v několika čtvercích v rozmezí až 20 metrů ve směru Z–V a 10 metrů ve směru S–J (obr. 1:A'). Též okraj hrnce z obj. 126 (3) byl slepen ze střepů nalezených ve čtvercích A 18–79 a A 14–72, vzdálených navzájem asi 35 metrů (DOSTÁL 1975, 332, tab. 100:9).

1. Širší vejčitý hrnec s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí a se slabě odsazeným klenutým dnem s poněkud excentricky umístěnou vtačenou značkou sestávající z koncentrických kruhů. Zdobí ho dvě hřebenové vlnice a pás vodorovných rýh. Hlína je silně promísená tuhou. Povrch hladký, černě lesklý. Obtáčen. V 113; po 102; pv 115; pd 55; obsah 0,57 litru; inv. č. 497; obr. 1:1.

2. Širší vejčitý hrnec se značně vyhnutým a kolmo seříznutým okrajem, nahoře mírně vytaženým, s hrdlem plynule přecházejícím v pravidelnou výdut', bez dna. Zdobí ho dvě až tři hřebenové vlevo skloněné vlnice. Hliněné těsto je prolnuté tuhou a slídou, místy jsou v něm kaménky a větší zrna tuhy.

Povrch je hladký, černý. Obtáčen. Slepna a zčásti doplněna. Zach. v 185; po 210; pv 210; inv. č. 26.575 aj.; obr. 1:4.

3. Okraj lahvovitého hrnce, kuželovitě seříznutý, zdobený nad výdutí pásem vodorovných rýh a hřebenovou vlnicí. V hlině tuha, povrch hladký, černý. Zach. v 40; po 120; pv 160; inv. č. 62.745+61.893; obr. 1:3.

Středohradištní tuhová keramika z areálu dvorce je poměrně silnostěnná – až 1,3 cm (obr. 1:2), má zaoblené (obr. 1:5) nebo kuželovitě seříznuté okraje (obr. 1:1,7,8), někdy zduřelé (obr. 1:7) a výzdobu sestávající z hřebenových vlnic a rýh (obr. 1: 1–8).

Ř e m e s l n í c k ý a r e á l . V řemeslnickém areálu v bývalé lesní školce v severovýchodní části hradiska bylo prokopáno 18.950 m². Výzkumem bylo získáno asi 49.000 střepů, mezi nimiž bylo 130 kusů tuhových, tj. asi 2,6 promile.

Celý hrnec bylo možné rekonstruovat jen ze střepů v obj. 109 a 110 (1), výrazné horní části byly v obj. 6 (2) a v obj. 263 (3), v němž byla i dna dvou dal-

ších nádob (4,5) a střep s plastickou lištou (obr. 3:10) pocházející patrně ze stejné nádoby jako střep z obj. 254B, na němž je patrná i výzdoba z vodorovných rýh (obr. 3:5) a střepy z obj. 255 (6). Klenuté dno (pd 93) bylo i v obj. 57 (obr. 3:3). Střepy z jedné nádoby (7) byly rozptýleny v zásypech obj. 245, 254 a 267. V obj. 153 byl pouze jeden zdobený tuhový střep (obr. 3:12). Z kulturní vrstvy čtverců stojí za povšimnutí bohatě zdobené střepy s lištami ze čtverce B 82–63 (8), k nimž patří i střep ze čtverce B 82–61, a dále několik okrajových střepů – zaoblený ze čtverce B 66–69 (obr. 2:1), kuželovitě seříznutý ze čtverců B 61–92 (obr. 2:2) a B 75–61 (obr. 2:4), a válcovitě seříznutý ze čtverce B 82–63 (obr. 2:5).

1. Vejčítý hrnc s krátkým vyhnutým a otlučeným okrajem a se slabě klenutým dnem. Na hrdle ho zdobí jednoduchá vlnice a téměř celá výduť je pokryta úzkými pásy vlasové tenkých vodorovných rýh. Hlína obsahuje jemnou tuhu. Povrch je hladký, černý, obtáčený. Rekonstruován kresebně. V asi 210; po 160; pv 196; pd 98; obsah 3,6 litru; inv. č. 166.680+166.380; obr. 3:2.

2. Horní část silnostěnného (9 mm) hrnce s vyhnutým a zaobleným okrajem. Zdobí ho dvě hřebenové vlnice, z nichž horní je patrná jen místy, a pás vodorovných rýh. V hlinitém těstě jsou kaménky a tuha. Povrch černý, lesklý, místy odřený. Uvnitř vodorovné rýžky po modelaci. Zach. v 85; po 180; pv 195; inv. č. 84.587; obr. 3:1.

3. Téměř celý profil soudkovitého hrnce (bez dna) se silně vyhnutým a kolmo seříznutým okrajem, s krátkým hrdlem přecházejícím plynule ve výduť. Zdobí ho dvě hřebenové vlnice a pás vodorovných rýh. V hlíně silná příměs tuhy, drobného písku a trocha slídy. Povrch hladký, černý, obtáčený. Na největší výduť sazovité příškvarky. Zachována asi čtvrtina nádoby slepená ze střepů. Kresebně rekonstruována. Zach. v 150; po 180; pv 200; inv. č. 201.689; obr. 3:7.

4. Klenuté dno se slabě znatelnou kruhovou technickou značkou. Hlína promíšena tuhou, ostrými kaménky a přepálenou hlínou. Pd 137; inv. č. 203.113; obr. 3:8.

5. Fragment spodní části hrnce s klenutým dnem. V hlíně tuha a kaménky, na povrchu hnědošedý přeliv. Pd 180; inv. č. 203.123; obr. 3:9.

6. Osm střepů z hrnce se slabě vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, se stopami výzdoby v podobě pásů vodorovných a hřebenové vlnice, s plastickou lištou na výduť. Z hlíny silně promíšené tuhou, pískem a kaménky, s šedohnědou engobou na povrchu. Po 240; inv. č. 200.494; obr. 2:3.

7. Střepy z horní části hrnce s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem. V podhrdlí ji zdobí pás vodorovných rýh níže hřebenová vlnice. Hlína obsahuje tuhu, drsný písek a bílé kaménky. Na povrchu šedohnědá a uvnitř hnědá slabá engoba. Po 240; inv. č. 198.163 (o. 245), 200.351 (o. 254), 201.338 (o. 267); obr. 3:4,6,11.

8. Čtrnáct střepů z jemně plavené tuhy z hrnce s kolmo seříznutým okrajem a s užší plastickou lištou na výduť, kolem níž jsou rozmístěny hřebenové vlnice. Inv. č. 29.241; obr. 2:5.

A r e á l ž á r o v é h o p o h ř e b i š t ě . Rozkládalo se v něm i velkomoravské sídliště. Na prozkoumané ploše o rozloze 3.950 m² bylo v kulturní vrstvě a v zahloubených objektech celkem 14.374 střepů, z toho 160 tuhových, tj. něco více než jedno procento.

Nálezky tuhové keramiky se koncentrovaly kolem obytné zemnice s kamennou pecí č. 27, v jejíž výplni byly nalezeny zlomky tří celých nádob (1–3), z nichž prvá se z nálezového celku typologicky vymykala, a okrajový střep čtvrté (4). V okolí uvedeného objektu byly rozptýleny střepy z jedné nádoby (5) na ploše měřící od Z k V zhruba 30 m, a od S k J asi 10 m obr. 4: A – čárkovaně). Ve čtvercích C 23–27 a C 25–27, jihozápadně a jihovýchodně od obj. 27 se nacházely střepy ze dvou zásobnic, z nichž jednu (rozptýl střep; z ní na obr. 4:A –

tečkovaně) se podařilo rekonstruovat (6), zatímco z druhé se zachovalo několik výrazných zlomků (7). K velkým zásobnicím se řadí i exemplář z obj. 3 na lesním hrůdu (8), který se nacházel asi 20 m jižně od žárového pohřebiště (jeho polohu viz na obr. 8: A: 4,e). Větší skupina tuhových střepů se našla ve čtverci C 29–30 (9). Z dalších tuhových střepů lze uvést zaoblený okraj z kruhového kúlového objektu č. 28 (obr. 4:1) a z prostoru velké povrchové stavby s pletenými stěnami č. 71 (obr. 4:5), kuželovitě seříznuté okraje ze čtverců C 20–28 (obr. 4:8), B 25–24 (obr. 4:18) a ze čtvercovité zemnice č. 32 (obr. 5:5, 6). Ve výzdobě tuhových střepů převládají hřebenové vlnice, jak je patrné z kusů v obj. 30 (obr. 4:7), z něhož se zachovala jen vrstva kamenů nad podloží, a v již uvedených objektech 32 (obr. 5:7) a 71 (obr. 4:4), jakož i v kulturní vrstvě čtverců (obr. 4:6,11–17). Tuhový střep s plastickou lištou zdobenou hřebenovou vlnicí ze čtverce C 27–27 (inv. č. 42.129) pocházel zřejmě ze stejné nádoby jako střep obr. 6:4 ze čtverce C 25–27. Jednoduchá vlnice byla jen na tuhovém střepu ze čtverce C 21–29 (obr. 4:9). Ostatní tuhové střepy z areálu žárového pohřebiště byly vesměs nezdobené (obr. 4:A).

1. Štíhlá silnostěnná soudkovitá nádoba s poměrně dlouhým vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s poměrně pravidelnou výdutí a s dnem vně klenutým a uvnitř rovným. Na největší výdutí ji zdobí dva pásy vodorovných rýh, mezi nimiž jsou dvě hřebenové vlnice poměrně zručně ryté. Hlína obsahuje drsný písek, kaménky a značné množství tuhy. Povrch je hladký, tmavošedý. Dobře obtáčena. Slepna a zčásti doplněna. V 234; po 140; pv 174; pd 104; obsah 2,64 litru; inv. č. 68.564; obr. 5:2.

2. Velký vejčitý hrnc s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí nad dnem zúženou, s klenutým a zevnitř rovným dnem. Na dně slabě znatelná plastická obdélníkovitá značka s třemi příčkami a s excentricky umístěnými čočkovitými výčnělky. Zdobí ji větvičkovitě uspořádané pásy hřebenových vpichů pod hrdlem, níže dvě hřebenové vlnice rozdílného sklonu a výšky a pod nimi pás vodorovných rýh. Výzdoba je provedena vlasově jemnými rýžkami. V hlíně tuha a kaménky. Povrch hladký, černý. Ve spodní části je rozmístěno pět reparačních otvorů. Uvnitř jsou na okraji patrné vodorovné stopy po obtáčení, níže jsou až do poloviny výšky nádoby jemné svislé rýžky po zahlazování. Slepna a doplněna. V 335; po 270; pv 305; pd 16; obsah 12,7 litru; inv. č. 68.565; obr. 5:1.

3. Širší rozevřená nádoba s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, se silnostěnnou výdutí (10–12 mm) a se slabě klenutým dnem. Zdobí ji sedm hřebenových vlnic, jejichž frekvence se směrem dolů zmenšuje. V hlíně je tuha mletá i v zrnech, písek a velké kaménky (až 10 mm), červenavá zrna (snad tloučené střepy nebo mazanice) a slída. Na vnitřních stěnách nádoby jsou důlky po vypálených zrnech organické látky nebo vápence. Povrch hladký, uvnitř ve spodní části svislé rýžky po shlazování. Barva v horní části a uvnitř černá, povrchová spodní část je hnědavá. Obtáčena. Zčásti slepna a dorekonstruována kresebně. V 275; po 265; pv 280; pd 180; obsah 10,8 litru; inv. č. 68.656; obr. 5:4.

4. Střep z horní části hrnce s kuželovitě seříznutým okrajem esovitě přecházejícím ve výdutě zdobenou pod hrdlem pásem šesti vodorovných rýh a níže dvěma řadami větvičkovitě uspořádaných vpichů. V hlíně jsou zrnka písku, tuhy, bílé vápencové kaménky, červenavá zrna přepálené hlíny a slída. Povrch hladký, místy tmavošedý, místy nahnědlý. Obtáčen. Zach. v 80; po 240; pv 250; inv. č. 58.569; obr. 5:3.

5. Šest poměrně silnostěnných střepů z jemné tuhy, bez výraznějších příměsí, pocházejících podle charakteru výzdoby z jedné nádoby. Okraj byl zaoblený. Pod hrdlem ji zdobily tři široké žlábků a níže široká hřebenová vlnice. Střepy se našly ve čtvercích C 25–27 (i.č. 74.668/36), C 25–26 (i.č. 74.280), C 19–25 (i.č. 73.617), C 24–25 (i.č. 73.870), C 22–26 (74.159–60). Obr. 4:2,3.

6. Slabě rozevřená sudovitá zásobnice s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s mírně vyklenutou výdutí s plastickou lištou a se slabě klenutým dnem. Zdobí ji tři hřebenové vlnice s nepravidelnou frekvencí obloučků a pás vodorovných rýh. Těsto je z jemné tuhy. Stěny dosahují síly až 15 mm. Povrch je hladký, pravidelný, černý a lesklý. Slepena a zčásti doplněna. Část střepů z této nádoby byla i ve čtverci C 25–27 (i.č. 74.668) a jeden střep ve čtverci C 19–30 (i.č. 78.537). V 395; po 370; pv 380; pd 200; obsah 23,5 litru; inv. č. 74.526; obr. 6:1.

7. Padesát větších i menších střepů, z nichž mělo pět kuželovitě seříznuté okraje (obr. 6:2,3), 9 střepů bylo zdobeno hřebenovou vlnicí (obr. 6:5,6), 3 střepy s plastickými lištami zdobenými hřebenovou vlnicí (obr. 6:4), 24 střepů bylo nezdobených, 10 střepů bylo ze dna, z toho větší část z výše uvedené zásobnice (obr. 6:1). Některé z popsaných střepů jsou z jemné tuhy, jiné obsahují příměs písku a kaménků. Většinou jsou černé, na některých je hnědá engoba. Jde o střepy nejméně ze dvou nádob; i druhá nádoba se vyznačuje plastickou lištou, není však rekonstruovatelná. Inv. č. 74.668; obr. 6:2, 7.

8. Vejcitý zásobnicovitý hrnc s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou silnostěnnou výdutí a s nápadně tenkým, mírně klenutým dnem. Od podhrdlí až do spodní části ho zdobí pásy vodorovných rýh provedených jemnozubou vidlicí tak, že horní strana pásu vytváří žlábek. V hlíně převažuje tuha, příměsí je písek a drobné kaménky. Povrch je hladký, černý, místy lesklý. Uvnitř velmi jemné svislé stopy po shlazování. Na vnitřní straně okraje jsou tři záseky. Dobře obtáčena. Zčásti slepena, rekonstruována kresebně. V 320; po 266; pv 305; pd 155; obsah 12,9 litru; inv. č. 178.606; obr. 4:19.

9. Deset tuhových střepů s příměsí hrubších kaménků a s místy otřelou hnědavou engobou. Dva střepy jsou od dna, sedm z nezdobených částí výdutě a jeden je zdobený slabě zřetelnou hřebenovou vlnicí. Inv. č. 101.950–61; obr. 4:6.

S e v e r o v ý c h o d n í p ř e d h r a d í . Byla tam zkoumána jednak souvislá plocha v okolí archeologické stanice (5.300 m² – obr. 7:A) a pak úsek navazující na řezy valem (575 m² – obr. 2:B). Z kulturní vrstvy čtverců a výplní sídlištních objektů bylo vyzvednuto na 9.184 střepů, z toho 106 tuhových středohradištních (kromě toho tam byly tuhové střepy laténské), tj. něco více než 1 procento.

K nejvýznamnějším nálezům patří střepy z jednoho hrnce rozptýlené v podbrázdí (v hloubce 20–40 cm) čtverce B 40–40 (1), jehož téměř celou plochu zaujímala zemnice č. 17, v jejíž výplni se však ani jeden střep ze zmíněného hrnce nenacházel; zato se však střepy z něho našly ve výplni asi 5 m vzdálené zemnice 39. Téměř celý profil hrnce (2) pocházel z kamenné destrukce v kulturní vrstvě čtverce B 38–38 nad jámou č. 18 a z její výplně. Ve čtyřech čtvercích a ve výplni zemnice č. 39 byly rozhozeny střepy téměř celé další nádoby (3), rozptýlené v pruhu přes 5 m širokém a téměř 15 m dlouhém (obr. 7:A – čárkovaně). Horní část hrnce pochází ze střepů ve čtverci B 40–41 (4), kde se našel i střep z hrdla zdobeného jednoduchou vlnicí (obr. 7:2). Dva okrajové střepy z téže nádoby (5) se našly ve vzájemné vzdálenosti 35–40 m (obr. 7:A – čerchovaně). Ve skupině kamenů rozhozených v humusovité vrstvě a označených jako obj. 61 se našel tuhový fragment s plastickou lištou (obr. 7:3). Další lišta byla na střepu z výplně obj. 88 s kamennou pecí (6). V kamenné destrukci v humusovité vrstvě, označené jako obj. 73, byly střepy z jedné nádoby (7). Skupina střepů z další nádoby (8) byla ve čtverci B 47–26. Zatímco střep z kamenné destrukce 42 byl zdoben útržky hřebenových vlnic (obr. 7:6), střepy ze čtverců B 44–39 a B 33–32 zdobily pásy vodorovných rýh (obr. 7:8,9).

V úseku severovýchodního předhradí zkoumaném u valu (obr. 2:B) byly střepy z jedné nádoby (9) rozptýleny ve čtvercích B 60–56 a B 61–56. Další skupina střepů z jedné nádoby byla ve čtverci B 59–57 (10); vykazovala nápadné shody s nádobou ze čtverce B 40–40 (obr. 7:5). Ostatní tuhové střepy ze severovýchodního předhradí, ať z kulturní vrstvy čtverců nebo z výplně objektů 39, 43, 56, 61 nebo z výplně hrobové jámy č. 15 (obr. 7:A; 2:B) byly nezdobené.

1. Vejčitý hrnc s poškozeným okrajem, s pravidelnou výdutí a se slabě klenutým dnem. Zdobí ho tři trojitě vlevo skloněné vlnice a níže tři pásy vodorovných rýh různé šířky. Hlinité těsto má vysoký obsah tuhy a původně v něm byly přimíšeny i vápencové kaménky, které při vypalování shořely, takže na povrchu i uvnitř jsou patrné četné důlky. Povrch je hladký, černý, místy nahnědlý. Dokonale obtáčen. Rekonstruován kresebně. Patří k němu i dva střepy z obj. 39. V 230; po 185; pv 210; pd 110; obsah 4,25 litru; inv. č. 87.624/1–13 a 87.561/1–8; obr. 7:5.

2. Soudkovitá nádoba bez dna, s výrazně zúženým hrdlem a kuželovitě seříznutým okrajem, se silně vyklenutou výdutí. Zdobí ji dvě hřebenové vlnice a pás vodorovných rýh; výzdoba je ostře rytá. V hlíně je silná příměs jemně mleté tuhy. Povrch je hladký, černý. Obtáčna. Slepěna a dorekonstruována kresebně. Zach. v 125; po 140; pv 170; inv. č. 89.308; obr. 7:1.

3. Horní část soudkovité nádoby s vyhnutým a zaobleným okrajem a s pravidelnou výdutí. Zdobí ji dvě hřebenové vlnice s rozdílným počtem rýh, a mezi nimi je jednoduchá vlnice; naspodu je náznak dvou vodorovných linií. Rekonstruována kresebně ze 6 střepů. Zach. v 105; po 140; pv 158; inv. č. 87.488+87.483 (B 40–38), 87.569 (B 40–39), 88.068 (B 39–38), 88.436/1,2 (B 38–38); obr. 7:14.

4. Šest střepů z horní části tuhového hrnce s vyhnutým a kolmo seříznutým okrajem a s pravidelnou výdutí zdobenou hřebenovou vlnicí a pásem vodorovných rýh. Povrch černý, hladký. Rekonstruována kresebně. Zach. v 98; po 185; pv 185; inv. č. 87.764; obr. 7:12.

5. Dva tuhové střepy s příměsí jemného písku. Jejich okraj je kuželovitě seříznut. Zdobí je jednoduchá vlnice s nízkými a krátkými obloučky. Povrch je černý, hladký. Po 280; inv. č. 87.620 (B 40–40) + 95.368 (B 47–44); obr. 7:4.

6. Stříbřitý střep z výdutě nádoby z tuhového a slídnatého materiálu se slabě nanesenou výzdobou v podobě dvojité vlnice, jednoduché rýhy a vlnice. Na střepu se zachovala část plastické lišty. Pv asi 300; inv. č. 121.200; obr. 7:13.

7. Šestnáct střepů z nerekonstruovatelné nádoby z hlíny silně promíšené tuhou a s příměsí kamének. Na třech byla slabě znatelná výzdoba sestávající z křížicích se vlnic a vodorovných rýh. Na jednom střepu byl reparační otvor. Dva střepy byly od dna, jedenáct pocházelo z nezdobené části výdutě. Inv. č. 120.034; obr. 7:7.

8. Deset střepů z jedné tuhové nádoby s okrajem kuželovitě seříznutým. Dva střepy z výdutě byly zdobeny dvěma dvojnásobnými vlnicemi, sedm střepů bylo nezdobených. Inv. č. 122.353; obr. 7:10–11.

9. Osm střepů z horní části hrnce s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, jehož vnitřní stranu zdobila hřebenová vlnice. Hrdlo bylo odděleno vodorovnou rýhou od výdutě, která byla zdobena dvěma slabě znatelnými hřebenovými vlnicemi. Hlína obsahovala jemnou tuhu a písek. Na hladkém povrchu byla slabá vrstva hnědavé engoby. Zach. v 65; po 160; pv 170; inv. č. 148.545–6 + 148.567–9 + 148.577 + 148.592 + 148.648; obr. 2:8.

10. Šest střepů s pórovitým povrchem, z nichž tři jsou zdobeny hřebenovou vlnicí a dvojicí vodorovných rýh. V hlíně je silná příměs tuhy a zrnka organické a vápenité hmoty, která při vypálení vyhořela. Povrch je hladký, černý, místy nahnědlý. Inv. č. 148.775; obr. 2:7.

J i ž n í p ř e d h r a d í. Bylo na něm prozkoumáno záchranným způsobem přibližně 8 ha (nepočítáme-li v to plochu, která byla ještě sondována, ale neposkytla žádné nálezy), na nichž byla provedena mechanická skrývka, takže materiál z povrchové vrstvy byl odhrnut. Ze zahloubených objektů pochází celkem 26.000 střepů, ty však nemohly být při přípravě této práce podrobně kontrolová-

ny, takže zastoupení tuhových střepů v tomto areálu přesně neznáme. Z nalezených střepů bylo rekonstruováno 60 celých nádob a 115 horních částí; z nich obsahovaly tuhu dvě celé nádoby, jedna horní a jedna spodní část, což představuje zhruba 1,7 procenta. Tuhové nádoby se našly jednak v obytných zemnicích č. 49 a 183 (1,2), jednak v jedné menší obdélníkovité jámě č. 272 (3) a jedna ve větší oválné jámě č. 407 (4). Dva z uvedených objektů (č. 49 a 272) se nacházejí v západní části zkoumané plochy (v osadě I), jeden (obj. 183) ve střední části (osada II) a jeden (obj. 407) ve východní části (osada III) – obr. 8:A:7:a–d.

1. Spodek tuhové nádoby s mírně odsazeným a klenutým dnem. Zdobí ho nepravidelný pás vodorovných rýh. Pd 160; inv. č. 129.531; obr. 8:4.

2. Horní část velké nádoby s kuželovitě seříznutým okrajem, s výrazně prohnutým hrdlem a silně vyklenutou výdutí. Zdobí ji dva pásy hřebenových, větvičkovitě uspořádaných vpichů. V hlíně je jemná tuha, písek a kaménky. Povrch je hladký, tmavošedý, níže nahnědlý. Okraj obtáčen. Zach. v 120; po 250; pv 280; inv. č. 155.719; obr. 8:3.

3. Širší vejčitá nádoba s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí a se slabě klenutým dnem. Zdobí ji jemné vodorovné rýžky, místy nepatrně rozřesené, provedené ostrozubou vidlicí. Plocha zdobená rýhami je rozdělena na užší pásy oddělené hlubšími rýhami. Hlína je prolnuta jemnou tuhou, trochou písku a ojedinělými kaménky. Povrch je hladký, tmavošedý, naspodu šedohnědý. Obtáčena a dobře vypálena. Slepna a asi z jedné třetiny doplněna. V 217; po 210; pv 230; pd 123; obsah 5 litrů; inv. č. 158.661; obr. 8:1.

4. Pohárovitá nádoba s vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s poněkud nepravidelnou výdutí a se slabě klenutým dnem. Pod hrdlem dva reparační otvory. Zdobí ji šest pásů vodorovných rýh. V hlíně je jemně mletá tuha a trocha písku. Povrch je hladký, tmavošedý, ve spodní části s hnědavou engobou. Okraj obtáčen, nad dnem svislé stopy po shlazování. Slepna a asi z poloviny doplněn. V 195; po 198; pv 190; pd 105; obsah 3,34 litru; inv. č. 171.482; obr. 8:2.

Vyhodnocení

Z uvedeného soupisu je patrné, že zastoupení tuhové keramiky je v Břeclavi–Pohansku na rozdíl od vysočanského mohylníku nevelké. Zatímco tam představovala sto procent keramických nálezů, na Pohansku zaujímaly tuhové fragmenty v celkovém počtu střepů z jednotlivých úseků pouhé tři promile až jedno procento. O něco více (1,7 procenta) jich bylo pouze na jižním předhradí. Odtud jsou však údaje poněkud zkrácené, poněvadž vyjadřují zastoupení tuhových exemplářů mezi celými tvary a horními částmi nádob. Samozřejmě i údaje z ostatních úseků vycházející z počtu střepů nejsou zcela přesné, poněvadž nejen střep, ale i celá nádoba a rekonstruovaná horní nebo spodní část jsou počítány jako jeden kus, i když řada inventovaných střepů byla dodatečně slepena v celé nebo dílčí tvary. Nicméně při velkém počtu nálezů a při jednotném postupu ve všech zkoumaných úsecích (s výjimkou již uvedeného jižního předhradí) se nepřesnosti relativizují a získané údaje se stávají srovnatelnými.

Všeobecně můžeme pozorovat, že výskyt tuhových střepů byl velmi vzácný, ale rozptýl fragmentů pocházejících z jedné nádoby byl značný. Dosahoval někde 30–50 m (obr. 1:A'; 2:A; 4:A; 7:A). Místy značný počet střepů nalezených

v zásypech různých objektů a v kulturní vrstvě několika čtverců pocházel z jedné nádoby (obr. 2:A – vpravo dole). Na druhé straně se větší množství tuhových nádob koncentrovalo v jedné obytné zemnici (obj. 27/ŽP obsahoval tři celé nádoby) a v jeho blízkosti byly ještě zlomky velké zásobnice a většího hrnce (obr. 6). Zajímavé též je, že někde byly střepy z jedné nádoby rozptýleny v podbrázdí (v hl. 20–40 cm) jednoho až dvou čtverců aniž se dostaly do výplně zahloubených objektů v podloží těchto čtverců nebo v jejich těsném sousedství. Velmi názorně se to projevilo u hrnce ze čtverce B 40–40 na severovýchodním předhradí (obr. 7:5), jehož fragmenty se našly nad výplní zemnice č. 17/SP, obsahující depot sekerovitých hřiven, 4 ostruhy, 2 srpy, kosu, pilu, 2 nože, tulejkovitou šipku, zlomky kování vědra a čtyři keramické nádoby (DOSTÁL 1983, 180–187, 190–193, obr. 7–10). Jestliže uvedený objekt patří s největší pravděpodobností do 1. poloviny 9. století, pak zmíněná tuhová nádoba pochází z doby následující, tj. z doby kolem poloviny nebo z 2. poloviny 9. století. Je ovšem otázka, zda humusovitá vrstva těsně nad podložím již vlastně netvořila součást výplně uvedeného objektu; pak by s ním byla nádoba současná. Podobně tomu bylo s tuhovou zásobnicí (obr. 6:1), jejíž zlomky byly rozptýleny v blízkosti obj. 27/ŽP, ale žádný střep z ní se nedostal do jeho výplně. Na druhé straně se zdá, že tuhová keramika v tomto objektu netvořila úplně uzavřený nálezový celek, neboť štíhlý, téměř dvoukónický hrnc z tohoto objektu svou velikostí, výzdobou a primitivním provedením (obr. 5:2) připomíná keramiku z tamějších žárových hrobů (DOSTÁL 1985, 22–25, tab 1–14) a není vyloučeno, že jeho fragmenty se dostaly do výplně objektu druhotně, v době zániku zemnice, při zhroucení jejích hlinitých stěn.

Třeba však konstatovat, že právě zemnice 27/ŽP spolu s blízkým obj. 3/LH (obr. 4:A; 8:A:4,e) poskytly příklady mezistupně vývoje od velkých tuhových hrnců k tuhovým zásobnicím mladší doby hradištní a vrcholného středověku (MACKERLE 1955; SKRUŽNÝ 1965; GOŠ–KAREL 1979; GOŠ 1977, 295–297, obr. 2). Další mezistupeň by mohla představovat okrajová profilace zásobnicovitých hrnců ze třpytivé tuhy z nejnižších vrstev Vysoké zahrady u Dolních Věstonic (ČERNOHORSKÝ 1965, obr. 1–3). Hrnce z výše uvedených objektů na Pohansku jsou poměrně silnostěnné, mají vyhnuté a kuželovitě seříznuté okraje a jsou na nich aplikovány všechny základní druhy hřebenové výzdoby – vpichy, vlnice i vodorovné pásy. Též svými rozměry a obsahem, který činí u vejčitého hrnce (obr. 5:1) 12,7 litru, u soudkovitého (obr. 5:4) 10,8 litru a u nádoby z obj. 3/LH (obr. 4:19) 12,9 litru, se řadí k mimořádně velkým hrncům, které zřejmě sloužily k deponování zásob. U poslední nádoby to ještě podtrhuje vyrytá značka v podobě římské trojky na vnitřní straně okraje (GOŠ–KAREL 1979, 172 až 174, obr. 3). Další stupeň představuje sudovitá zásobnice s vyhnutým okrajem a se středohradištní výzdobou z hřebenových vlnic a vodorovného pásu doplněnou plastickou lištou, která silou stěn (1,5 cm), výškou téměř 40 cm i obsahem (23,5 l) stojí typologicky velmi blízko velkým tuhovým hrncům s lištami z Dolních Věstonic (ČERNOHORSKÝ 1965, obr. 2:9–12) nebo z líšeň-

ského hradiska (STAŇA 1991, Abb. 3:11), i když mezi posledně uvedenými a nálezem z Pohanska je asi stoletá mezera. Na Pohansku se vyskytly ve velkomoravském horizontu velké zásobnicovité hrnce i z běžného hlinito-písčitého hradištního těsta, např. ve čtverci A 15–56 v areálu dvorce (v 430 mm, obsah 29 l – DOSTÁL 1975, tab. 106), včetně hrnců s lištami, např. v obj. 235/LŠ (v 450 mm; obsah 32 l – DOSTÁL–VIGNATIOVÁ 1991, 47, obr. 14). Ve Starém Městě dosahovaly velkomoravské zásobnice s lištami ještě větších rozměrů – v přes 50 cm, p až 44 cm a obsah kolem 40 l (GALUŠKA 1989, 126, 130). Mladohradištní zásobnice dosahují maximální výšky 40–50 cm, průměr okraje měří 30–40 cm a průměr dna 20–30 cm; obsah činí až 40 litrů. Vrcholně středověké zásobnice jsou ještě větší (GOŠ 1979, 166).

Při hodnocení vzhledu tuhových nádob z Pohanska zaujme u některých hladký, stříbřitě lesklý povrch a výzdoba v podobě dvou hřebenových vlnic a pásu vodorovných rýh. Výrazné jsou tyto znaky na hrnci z hr. 42/VD (obr. 1:1), více méně shodný je i hrnec z obj. 18/SP (obr. 7:1), z obj. 263/LŠ (obr. 3:7) a do jisté míry i horní část nádoby z obj. 44/VD (obr. 1:4), na níž je spodní výzdobný pás proveden velmi nedbale. Všechny tyto nádoby (zejména však hrnec z hr. 42/VD) vykazují nápadnou podobu s nádobou z hr. 21 ve Vysočanech (KRÁL 1959, 205–206; obr. 9:5; 13:3) a s poněkud štíhlejším, ale stejně zdobeným hrncem z hr. 5 z trati „Na pískách” u Dolních Věstonic (ČERNOHORSKÝ 1960, 398, obr. 6:1,2), na němž je shodná i vtlačená značka s koncentrickými kruhy jako na uvedené hrobové nádobě z Pohanska. Velmi blízký je jim i tuhový hrnec z mohyly 23 ve Wimmu (FRIESINGER 1984, 213–214, Taf. 30:7). Složení hlinitého těsta tuhové keramiky bylo různé. Většinou byla hlína promísená jemnou tuhou, pískem, ev. i kaménky (obr. 1:4; 4:19; 5:1,2; 7:14; 8:3), jindy byla tuha ve větších zrnech. Některé kusy se vyznačovaly zvláště hrubou strukturou: kousky tuhy, kaménky a červenavými zrny mazanice nebo tlučných střepů označovaných někdy jako šamot (obr. 3:4,6,9,11; 5:4). Část střepů měla pórovitý dolíčkovaný povrch po vyhořelých částicích organické hmoty, eventuálně vápencových kamének (obr. 2:7; 5:4; 7:5). Výraznou skupinu tvořily nádoby a fragmenty z jemně mleté tuhy, s hladkým a lesklým povrchem (obr. 1:1; 2: 5; 3:2; 6:1–7; 7:1), blízké Černohorského keramice se třpytivou tuhou. Z běžného průměru se vymykal střep z obj. 88/SP, v němž byla vedle tuhy i vysoká příměs slídy (obr. 7:13). Našedlá nebo nahnědlá engoba, ovšem jen velmi tenká, s prosvítající tuhou, se projevila jen na spodku některých nádob z obj. 263, 245 a 255 (obr. 2:3; 3:4,6,8,9) a dále na střepech z nádoby ve čtverci B 60–56 (obr. 2:8).

Variabilita úpravy okrajů je nevelká. Jsou převážně kuželovitě seříznuté, ve dvou případech zaoblené (obr. 1:5; 3:1) a dvakrát kolmo seříznuté (obr. 1:4; 3:7) Jde tedy o velmi jednoduchou úpravu, což je v souladu s pozorováním H. Friesingera, že tuhové nádoby z pohřebišť karolinského období mají stejné tvary jako keramika z hlinitého těsta míšeného s pískem a kaménky, stejnou výzdobu, ale podstatně silnější stěny a jejich okraje nejsou výrazně profilovány

(FRIESINGER 1971/74, 106). Tyto znaky registrovala na tuhové keramice z Garsu–Thunau B. CECHOVÁ (1991, 58; 1994, 57).

Ve výzdobě tuhové keramiky se uplatňovaly všechny základní motivy hřebenové výzdoby jako na běžné hradištní keramice: vpichy, vlnice i vodorovné rýhy. Jednoduchá vlnice byla vzácná (obr. 3:2; 4:9; 7:4). Relativně častější než na ostatní keramice jsou větvičkovitě uspořádané hřebenové vpichy (obr. 4: 10; 5:1; 8:3). Další výzdobnou zvláštností charakterizující skupinu některých popsaných nádob z Pohanska je provedení vodorovných pásů ostrozubou – patrně kovovou vidlicí. Je na hrncích z obj. 3/LH (obr. 4:19), z obj. 272/JP (obr. 8:1) a v užším provedení na nádobě z obj. 109/110/LŠ (obr. 3:2). Na nádobách z běžného hradištního těsta se tento způsob výzdoby neobjevil. Jemné hřebenování se jako úprava vnitřních stěn nádob se třpytivou tuhou vyskytlo v Dolních Věstonicích (ČERNOHORSKÝ 1965, 66,70). Na tuhové keramice z Pohanska bylo použito zdobení vnitřní strany okraje hřebenovou vlnicí (obr. 2:8), kterým se podrobněji zabýval K. ČERNOHORSKÝ (1965, 71–74, 87–107) a L. GALUŠKA (1987). L. Galuška zpřesnil závěry K. Černohorského v tom smyslu, že na Slovensku se vyskytlo nejvíc zdobených okrajů v průběhu 8. až počátku 9. století, kdežto na Moravě v 9. a na počátku 10. století; na rozdíl od Černohorského ukazuje i na značný výskyt zdobených okrajů v mladohradištním období.

Značky byly zaznamenány na tuhové keramice jen ve třech případech. Dvě byly technické, kruhové, v jednom případě zapuštěná (obr. 1:1), v druhém slabě vystouplá (obr. 3:8). Plastická značka v podobě obdélníku s příčkami a čočkovitými výstupky se vyskytla jen jednou (obr. 5:1).

Plastické lišty se na tuhové keramice objevují relativně častěji než na zboží z běžně míšené hlíny. Byly zjištěny celkem sedmkrát, vždy na poměrně velkých nádobách. Jsou zpravidla hladké (obr. 2:3,5; 3:5,10; 6:1; 7:3), na dvou byly hřebenové vlnice (obr. 6:4). Řadu údajů o keramice s lištami snesl L. GALUŠKA (1989), zatím je však k dispozici jen málo celých tvarů nebo větších částí profilů, aby bylo možné provést detailnější morfologické a chronologické třídění.

O skladovací funkci a jisté hodnotě větších tuhových nádob svědčí reparační otvory doložené na nádobě z obj. 407/JP (obr. 8:2), na střepech z obj. 73/SP (obr. 7:7), na hrnci z obj. 27/ŽP (obr. 5:1), v jehož spodní části jich bylo pět. Tyto nádoby mohly být použity jen na sypký materiál.

Nepatrné zastoupení tuhové keramiky na Pohansku nasvědčuje, že šlo pravděpodobně o importované zboží. Nemuselo jít vždy jen o obchodní transakce s hodnotným obsahem nádob (např. sůl) ze západních dyjsko–podunajských oblastí, ale někdy i o dlouhodobější nebo trvalé přesídlení osob (např. v důsledku sňatku, řemeslné specializace apod.), jak by na to ukazovala koncentrace tuhových nádob v jednom obydlí.

Chronologie tuhové keramiky na Pohansku je dána jednak časovým rozpětím osídlení této lokality, jednak průvodním materiálem v nálezových celcích a jednak stratigrafickou situací některých nálezů. Pokud se hrnec obr. 5:2 dostal do výplně objektu 27/ŽP sekundárně ze žárového hrobu, svědčilo by to o počáteč-

ním výskytu tuhové keramiky na Pohansku pravděpodobně již v 8. století. Ve velmožském dvorci se našly tuhové střepy v objektech, které souvisely vesměs až s jeho mladší fází, čili nejspíše s poslední třetinou 9. století. Totéž lze říct o hrobě 42/VD, který ležel na vnější straně mladšího ohrazení dvorce, rovnoběžně s jeho severozápadní stranou. Jistý stratigrafický význam – s již zmíněnou výhradou – by mohlo mít zjištění o střepích z hrnce obr. 7:5, které se nacházely ve vrstvě nad výplní zemnice 17/SP s bohatým inventářem datovatelným již do 1. poloviny 9. století; pak by uvedená nádoba patřila do 2. poloviny 9. století. Nelze ovšem vyloučit souvislost s výplní uvedeného objektu a tudíž i s jeho datací. Objekty 245, 249, 254, 255, 263/LŠ obsahovaly vyspělou velkomoravskou keramiku, takže není vyloučena datace až do poslední čtvrtiny 9. století. Naopak u zemnice 57/LŠ jsem podle trojúhelníkovitých ataší vědra uvažoval o jejím vřazení již do 1. pol. 9. stol. (DOSTÁL 1987, 97). Zemnice 27/ŽP by se podle kotvovitého klíče mohla datovat stejně (DOSTÁL 1988, 143, 151, obr. 2:6). Podobně tomu bylo i na jižním předhradí. Jestliže spodek tuhové nádoby z obj. 49/JP je provázen poměrně starobyle vyhlízející keramikou s jednoduchou profilací, v obj. 183/JP jsou vedle tuhového fragmentu dva hrnce 5. skupiny vytáčené z jemně plavené hlíny (DOSTÁL 1975, 164; 1994, 226, Abb. 5:9), které patrně souvisejí až s mladším velkomoravským obdobím. Chronologická pozice tuhového hrnce z obj. 407/JP provázeného hrncem blučinského typu a poměrně tenkostěnnou nádobou zdobenou čtyřmi řídce kladenými vodorovnými rýhami vodorovnými rýhami je nejasná (VIGNATIOVÁ 1992, tab. 22, 71, 149–150). Všechny uvedené exempláře se nevymykají z rámce 9. století a nelze vyloučit ani jeho 1. polovinu (VIGNATIOVÁ 1992, 85).

Datací slovanské tuhové keramiky na Moravě se poměrně dlouho s velkou akribií zabýval K. Černohorský. Svůj původní názor o relativně pozdním nástupu tuhové keramiky až kolem roku 900 změnil v průběhu analýzy keramiky z hradiště Vysoká zahrada u Dolních Věstonic. Vyčlenil z ní keramiku se třpytivou tuhou a na základě poměrně častého výskytu hřebenové výzdoby na vnitřní straně jejích okrajů ji datoval před 10. století a připouštěl její výskyt již v 9. a dokonce i v 8. století (ČERNOHORSKÝ 1965, 69, 74). Značná část tuhové keramiky z Pohanska má hladký, lesklý povrch a je tedy blízká, ne-li shodná s Černohorského keramikou se třpytivou tuhou; také její profilace je v některých případech shodná s profily keramiky z Vysoké zahrady (ČERNOHORSKÝ 1965, obr. 2). Teoreticky lze argumenty K. Černohorského o existenci starší fáze opevnění a osídlení Vysoké zahrady pod spálenou vrstvou přijmout, avšak pádný důkaz podepřený dalším archeologickým výzkumem chybí.

H. Friesinger vyslovil svého času názor, že tuhová keramika přišla do módy kolem poloviny 9. století v oblasti tuhových ložisek mezi Kampou a Dunajem, avšak do oblasti Vídeňského lesa a dolnorakouského Weinviertlu se rozšířila až ke konci 9. století (FRIESINGER 1971/74, 108). Toto mínění je patrně poplatné starším názorům o dataci velkomoravské hmotné kultury. Poměrně značný výskyt tuhové keramiky na mohylníku ve Wimmu, kde se uplatňují tradice avarské

a vlivy bavorské (FRIESINGER 1984, 213–223; Taf. 30:7,9; 31:7; 32:13; 33:10; 34:12; 35:12; 38:1,3; 39:2), však dovoluje uvažovat o spodní hranici výskytu tuhové keramiky již v celé 1. polovině 9. století, ne-li v 2. polovině 8. století, jak na to ukázal na více příkladech E. SZAMEIT (1992a, 193–4; 1992b, 819–820). Tuto okolnost podtrhla též ve své studii o keramice z Garsu/Thunau B. CECHOVÁ (1991, 58; 1994, 56–57).

Vrátíme-li se závěrem k otázce chronologie starší tuhové keramiky na Pohansku, zjišťujeme, že i tam se vyskytuje sice nejčastěji v nálezových celcích 2. poloviny 9. století, ale též v některých souborech datovatelných již do 1. poloviny téhož věku a dokonce je tam i náznak jejího použití již v 8. století. Na Pohansku je ovšem tuhová keramika jevem sporadickým a okrajovým. Není zřejmě produktem místních hrnčířských dílen a lze ji chápat jako doklad kontaktů se západněji položenými oblastmi jejího primárního výskytu poblíž povrchových ložisek tuhy.

LITERATURA

- CECH, B. 1991: Die keramischen Funde der slawischen Wallanlage in Thunau am Kamp (NÖ). Ein Beitrag zur Gliederung der slawischen Keramik. *Zalai-Múzeum* 3, 1991, 57–72, 15 Abb.
- CECH, B. 1994: Die slawische Keramik des 8.–11. Jh.s in Niederösterreich. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*. Brno, 53–61.
- ČERNOHORSKÝ, K. 1960: K datování keramiky od železářských pecí v Želechovicích. *PA* 51/1, 388–405.
- ČERNOHORSKÝ, K. 1965: K problematice Dolních Věstonic v časném středověku. *ČMM VS* 50, 63–107.
- DOSTÁL, B. 1973/74: Mladohradištní keramická skupina z Břeclavi – Pohanska. *SPFFBU E* 18/19, 181–193, 4 obr.
- DOSTÁL, B. 1975: Břeclav–Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno 1975.
- DOSTÁL, B. 1983: Železná sekerovitá hřivny z Břeclavi–Pohanska. *SPFFBU E* 28, 1983, 171–199, tab. XIV–XVI.
- DOSTÁL, B. 1985: Břeclav–Pohansko III. Časně slovanské osídlení. Brno.
- DOSTÁL, B. 1987: Obytné zemnice z ferneslnického areálu Břeclavi–Pohanska. *SPFFBU E* 32, 1987, 63–100, tab. I–IV, 14 obr.
- DOSTÁL, B. 1988: Klíče a součásti zámků z Břeclavi–Pohanska. *SPFFBU E* 33, 141–153, 3 obr.
- DOSTÁL, B. 1988a: Třicet let archeologického výzkumu Břeclavi–Pohanska. *VVM* 40, 307–332, 12 obr.
- DOSTÁL, B. 1994: Die frühmittelalterliche Keramik aus Břeclav–Pohansko. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*. Brno, 219–232.
- DOSTÁL, B. – VIGNATIOVÁ, J. 1991: Břeclav–Pohansko 1988 (okr. Břeclav). *PV* 1988, 46–48, obr. 12–15.
- FRIESINGER, H. 1971/74: Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich. In: *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*. Band XV–XVI. Wien.
- FRIESINGER, H. 1984: Das slawische Gräberfeld von Wimm, Gem. Maria Taferl, Niederösterreich. *Ein Katalog*. *ArchA* 68, 203–275.
- GALUŠKA, L. 1987: K výzdobě vnitřních stran okrajů slovanských nádob. *ČMM VS* 72, 75–87.

K POČÁTKŮM SLOVANSKÉ TUHOVÉ KERAMIKY NA MORAVĚ

- GALUŠKA, L. 1989: Plastická lišta na středohradištní keramice ze Starého Města. ČMM VS 74, 121–135.
- GOŠ, V. 1973: Slovanská osada v Mohelnici. AR 25, 371–380.
- GOŠ, V. 1975: Osada hrnčářů v Mohelnici. AR 27, 338–341.
- GOŠ, V. 1977: Slovanská keramika 10.–13. století na severní Moravě. VVM 29, 1977, 291–303.
- GOŠ, V. – Karel, J. 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy. AR 31, 163–175.
- GOŠ, V. – KAPL, V. 1986: Slovanská osada u Palonína, okr. Šumperk. AR 38, 176–204.
- HORÁKOVÁ-JANSOVÁ, L. 1955: Laténská tuhová keramika v Čechách a na Moravě. PA 46, 134–184.
- HRUBÝ, V. 1955: Staré Město, velkomoravské pohřebiště Na valách. Praha.
- JUSTOVÁ, J. 1992: Hradištní keramika z Libice nad Cidlinou. (Keramické typy a hledání jejich původu). Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historia VIII, 142–155.
- KALOUSEK, F. 1971: Břeclav–Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Brno.
- KRÁL, J. 1955: Slovanský mohylník ve Vysočanech nad Dyjí. AR 7, 342–348, 354–358, obr. 180–187.
- KRÁL, J. 1959: Slovanský mohylník ve Vysočanech nad Dyjí. PA 50, 197–226, 19 obr.
- LODOWSKI, J. 1966: Uwagi o wczesnośredniowiecznej ceramice grafitowej z terenu Śląska. Silesia Antiqua 8, 110–132.
- LODOWSKI, J. 1979: Zagadnienie wczesnośredniowiecznej ceramiki grafitowej w Polsce w swietle materiałůw z Opola–Ostrówka. In: Kształtowanie się kultury wczesnopolskiej na Opolszczyźnie. Opole, 92–104.
- MACKERLE, J. 1955: Slovanské zásobnice. AR 7, 83–90.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1991: Keramika 6. až 1. pol. 13. století na Moravě a její vztahy ke slezské oblasti. Slaskie Prace Prahistoryczne 2, 163–184.
- NEKUDA, R. 1984: Přispěvek k charakteristice mladohradištní keramiky na Moravě. ČMM VS 69, 23–47, 14 obr.
- NEKUDA, R. 1986/87: Ein Beitrag zur Chronologie und Typologie der frühmittelalterlichen Keramik in Mähren (Tschechoslowakei). ZfAM 14/15, 119–151, 19 Abb.
- NEKUDA, V. 1964: Přispěvek ke slovanskému osídlení horního Podyjí. ČMM VS 49, 61–68, 14 tab.
- NEKUDA, V. – REICHERTOVÁ, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.
- NEKVASIL, J. 1993: Archeologie moravského halštatu. In: Podborský, V. a kol.: Pravěké dějiny Moravy. Brno, 337–372.
- PARCZEWSKI, M. 1982: Płaskowyz Głubczycki we wczesnym średniowieczu. Warszawa–Kraków.
- POLÁČEK, L. 1994: Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik aus dem 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Südwestmähren. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Brno, 243–263.
- RADWAŃSKI, K. 1968: Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii. Mat. Arch. 9, 5–71.
- SALAŠ, M. 1993: Kultura středodunajských popelnicových polí. In: Podborský, V. a kol.: Pravěké dějiny Moravy. Brno, 286–301.
- SKRUŽNÝ, L. 1965: Slovanské zásobnice. Silnostěnné zásobnice z mladší a pozdní doby hradištní ve sbírkách Okresního muzea A. V. Šembery ve Vysokém Mýtě. Pardubice.
- STAŇA, Č. 1960: Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Líšně. PA 51/1, 240–293.
- STAŇA, Č. 1991: Einige Bemerkungen zum Fortleben der großmährischen Burgwälle im 10. Jahrhundert. Zalai–Múzeum 3, 95–101, 3 Abb.
- STAŇA, Č. 1994: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Brno, 265–286.
- SZAMEIT, E. 1992a: Zu frühmittelalterlichen Funden aus Gusen und Langenstein, Oberösterreich. Mit Exkursen zur Datierung des slawischen Gräberfeldes von Gusen und zur frühmittelalterlichen Graphittonkeramik. ArchA 76, 185–196.

- SZAMEIT, E. 1992b: Zur chronologischen Stellung des frühmittelalterlichen Gräberfeldes von Sieghartskirchen, Niederösterreich, und die Grabfunde aus Proleb, Steiermark. In: *Awarenforschungen 2* (hrsg. von F. Daim), Wien, 803–839, 11 Taf.
- ŠTROF, A. 1993: Kultura lužických popelnicových polí. In: Podborský a kol.: *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 301–328.
- TICHÝ, R. 1961: O používání tuhy v mladší době kamenné. *PA 52/1*, 76–84.
- TUREK, R. 1953: Hradištní kostrové hroby v Libži u Vlašimě. *AR 5*, 56–58, obr. 37.
- TUREK, R. 1957: Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen. Praha.
- TUREK, R. 1958: Slovanské mohyly v jižních Čechách. *Slawische Hügelgräber in Südböhmen*. *Fontes Archaeologici Pragenses I*. Praga.

ZU DEN ANFÄNGEN DER SLAWISCHEN GRAPHITTONKERAMIK IN MÄHREN

Mit der massenhaften Verwendung der slawischen Graphittonkeramik rechnete man bisher seit der Mitte des 10. Jhs. besonders im 11. und 12. Jh. Die Frage ihrer Anfänge steht jedoch zur Diskussion. Der Verfasser will zu ihrer Lösung durch die Veröffentlichung der Funde und Befunde der Graphittonkeramik aus dem slawischen Burgwall Břeclav–Pohansko beitragen.

Die graphitgemagerte Keramik wurde in Pohansko nur in einem geringen Ausmaß festgestellt, das zwischen 3% bis 1,7% in den einzelnen Grabungsabschnitten schwankte (Abb. 8:A). Im Areal des Herrenhofes (Abb. 1) wurden außer der jungburgwallzeitlichen Scherben, die sich unter den Kirchenruinen befanden, nur ein Topf im Grabe Nr. 42/VD, ein anderer im Siedlungsobjekt Nr. 44/VD und die Scherben in weiteren großmährischen Siedlungsobjekten entdeckt, die mit der jüngeren Umfriedung des Herrenhofes verbunden waren. Im Werkgelände in der ehemaligen Waldbaumschule wurden die graphitgemagerten von 2–3 Gefäßen stammenden Scherben mit Tonleisten festgestellt, die in der Füllung der eingetieften Objekte im südöstlichen Teil der Grabungsfläche zerstreut waren. Eine eingehende Fundanalyse dieser Objekte wurde vorläufig nicht durchgeführt, sodaß ihre genauere Eingliederung im Rahmen des 9. Jhs nicht möglich ist. Man kann aber feststellen, daß ein Teil der Siedlungsobjekte in diesem Abschnitt – aus den Funden des Blatnica–Mikulčice–Stils schließend – schon in die 1. Hälfte des 9. Jhs gehört, sodaß einige Graphittonscherben schon in diesen Zeitabschnitt zu datieren sind. Die meisten vollständigen Graphittongefäße stammen aus der großmährischen Siedlung im Areal des Brandgräberfeldes. Im Grubenhaus Nr. 27/ŽP, in dem auch ein ankerförmiger Schlüssel war, den man in die 1. Hälfte des 9. Jhs datieren könnte, und auf einer nahen Walddüne fand man 3 vollständige Gefäße (Abb. 4,5) und unweit von ihm 2 große graphitgemagerte Vorratsgefäße (Abb. 6). Ein Topf stammte wahrscheinlich aus einem Brandgrab (Abb. 5:2). Graphittonkeramik war auch in der nordöstlichen Vorburg zerstreut (Abb. 7:A). Stratigraphisch bedeutend ist ein Topf (Abb. 7:5), von dem sich die Scherben über der Füllung des Grubenhauses Nr. 17/SP befanden, das den reichen Funden nach (besonders den Sporen mit bandartigen Armen) in die 1. Hälfte des 9. Jhs zu datieren ist.

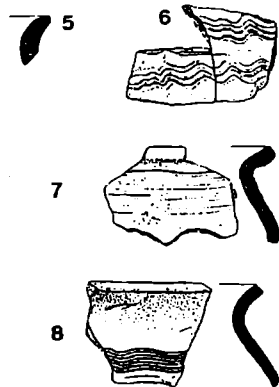
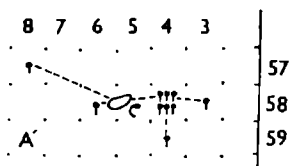
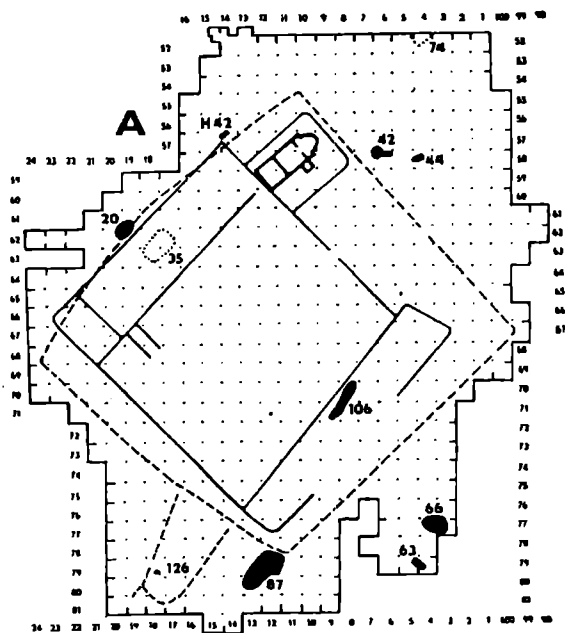
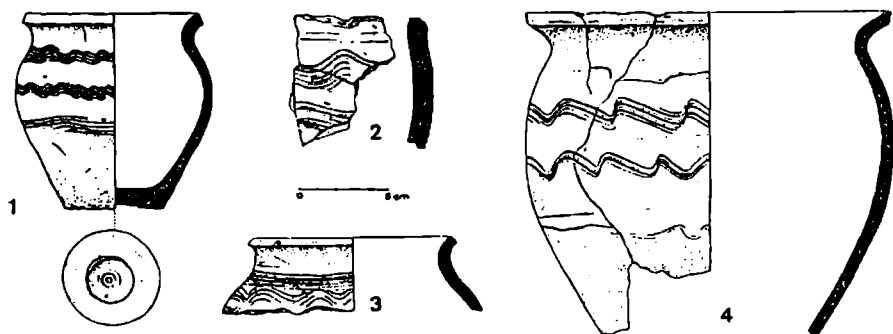
Die behandelte Keramik aus Pohansko ist entweder aus fein gemahltem Graphit, oder aus einem sand- und graphitgemagerten Ton, bzw. aus einer Tonmasse mit Graphitstückchen, Sand, Steinchen und Schamott (geschlagene Scherben oder gebrannter Lehm), hergestellt. Am meisten ist sie schwarz, selten mit einem dünnen gräulichen oder bräunlichen Überzug, durch welchen der Graphit zur Oberfläche diffundierte. Auffallend ist eine Gruppe von Graphittonkeramik mit glänzender Oberfläche (die der Keramik mit glitzerndem Graphit von K. Černohorský nahesteht), die durch ihre Form, ornamentale Elemente (2 Kammstrichwellen und 1 Linienband) sowohl mit anderen Keramikfunden aus Pohansko (Abb. 1:1,4; 3:7; 7:1), als auch mit den Töpfen aus dem Grabe Nr. 21 in Vysočany und aus dem Grabe Nr. 5 aus Dolní Věstonice übereinstimmt. Es ist nicht ausgeschlossen, daß diese Funde den Ausbreitungsweg der Graphittonkeramik vom Westen nach Osten andeuten.

K POČÁTKŮM SLOVANSKÉ TUHOVÉ KERAMIKY NA MORAVĚ

Eine Verzierungseigenart der Graphittonkeramik stellen feine Horizontalrillen dar, die vielleicht mit einer Metallgabel fast auf der ganzen Oberfläche der Gefäße eingeritzt wurden (Abb. 4: 19; 8:1). Sonst sind auf ihr Kammstiche, wellenartige und horizontale Kammstriche gang und gäbe, sowie auch plastische Leisten. Einfache Wellen sind selten. Als Bodenmarken erschienen zweimal Achsenabdrücke (Abb. 1:1; 3:8) und einmal eine plastische Marke – ein Rechteck mit senkrechten Quersprossen (Abb.5:1).

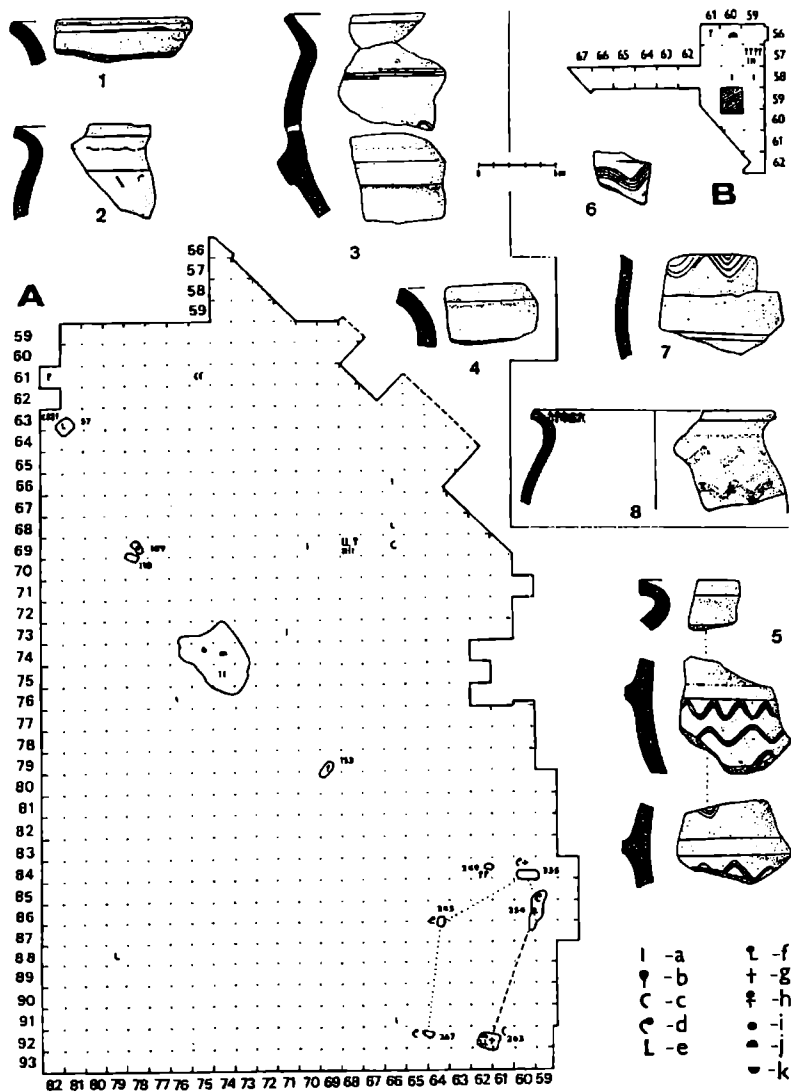
Die Ränder der Graphittonkeramik sind einfach profiliert: am meisten sind sie kegelartig abgeschnitten oder abgerundet; eine senkrechte Abschneidung ist vereinzelt. Allgemein weist die ältere Graphittonkeramik gleichartige Formen und Verzierung auf wie die sand- und steinengemagerte slawische Keramik, sie hat jedoch stärkere Wände und ihre Ränder sind nicht so kräftig profiliert.

Die stratigraphische Lage einiger Funde der Graphittonkeramik in Pohansko und ihr Vorkommen mit der entwickelten großmährischen Keramik erlaubt es, sie verlässlich in die 2. Hälfte des 9. Jhs einzureihen. Ihr Auftreten in den Siedlungsverbänden mit Sporen mit bandartigen Armen, mit dreieckigen Eimerattachen, mit ankerförmigen Schlüsseln usw., erlauben es allerdings, mit ihr schon in der 1. Hälfte des 9. Jhs zu rechnen. Den wahrscheinlichen Zusammenhang eines Graphittongefäßes mit einem Brandgrab schließt ihre Datierung ins 8. Jh. nicht aus. Das sporadische Vorkommen der Graphittonkeramik in Pohansko bezeugt, daß es sich offenbar um einen Import handelte, der auf die Kontakte der Besiedlung von Pohansko mit den westlichen Thaya-Kamp-Donau-Gebieten während der ganzen Zeit hinweist, seitdem dort mit der Erzeugung der Graphittonkeramik angefangen wurde.

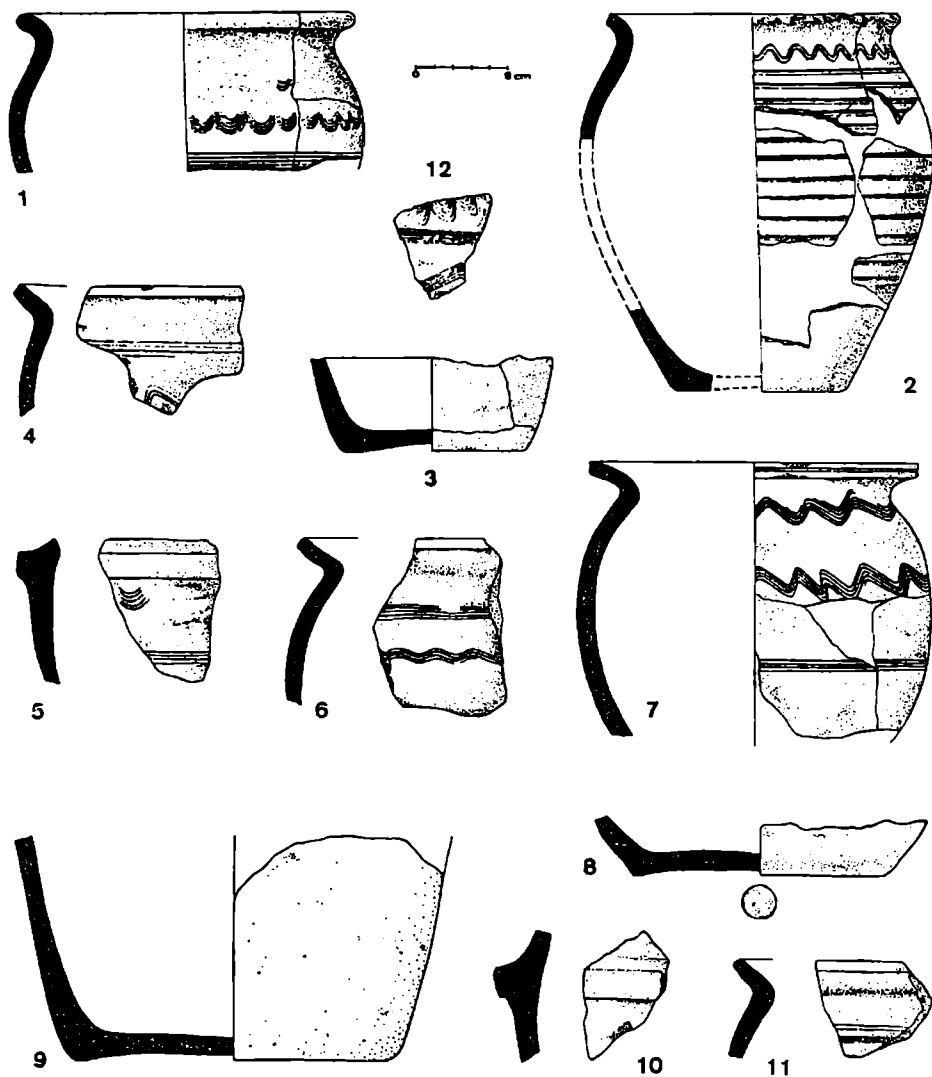

Obr. 1. Břelav-Pohansko. Velmožský dvorec. Starší tuhová keramika v jeho areálu (v závorce jsou uvedena inventární čísla): 1 – hr. 42 (497); 2 – obj. 66 (21.531); 3 – obj. 126 (čtv. A 18–79; 62.745); 4 – obj. 44 (26.575 aj.); 5 – obj. 63 (22.268); 6 – obj. 74 (32.615); 7 – obj. 106 (57.513); 8 – obj. 20 (15.124). A: Rozmístění tuhových stěpů v objektech dvorce (mimo stěpů mladohradištních a starších tuhových stěpů z kulturní vrstvy čtverců): objekty s tuhovou keramikou jsou vyznačeny černě (zahloubené) nebo tečkovaně (povrchové) a jsou očíslovány; schematicky je zakreslen kostel a palisádové žlábků starší (plně) a mladší (čárkovaně) fáze. A': Detail rozptýlu stěpů z tuhové nádoby z obj. 44.

K POČÁTKŮM SLOVANSKÉ TUHOVÉ KERAMIKY NA MORAVĚ

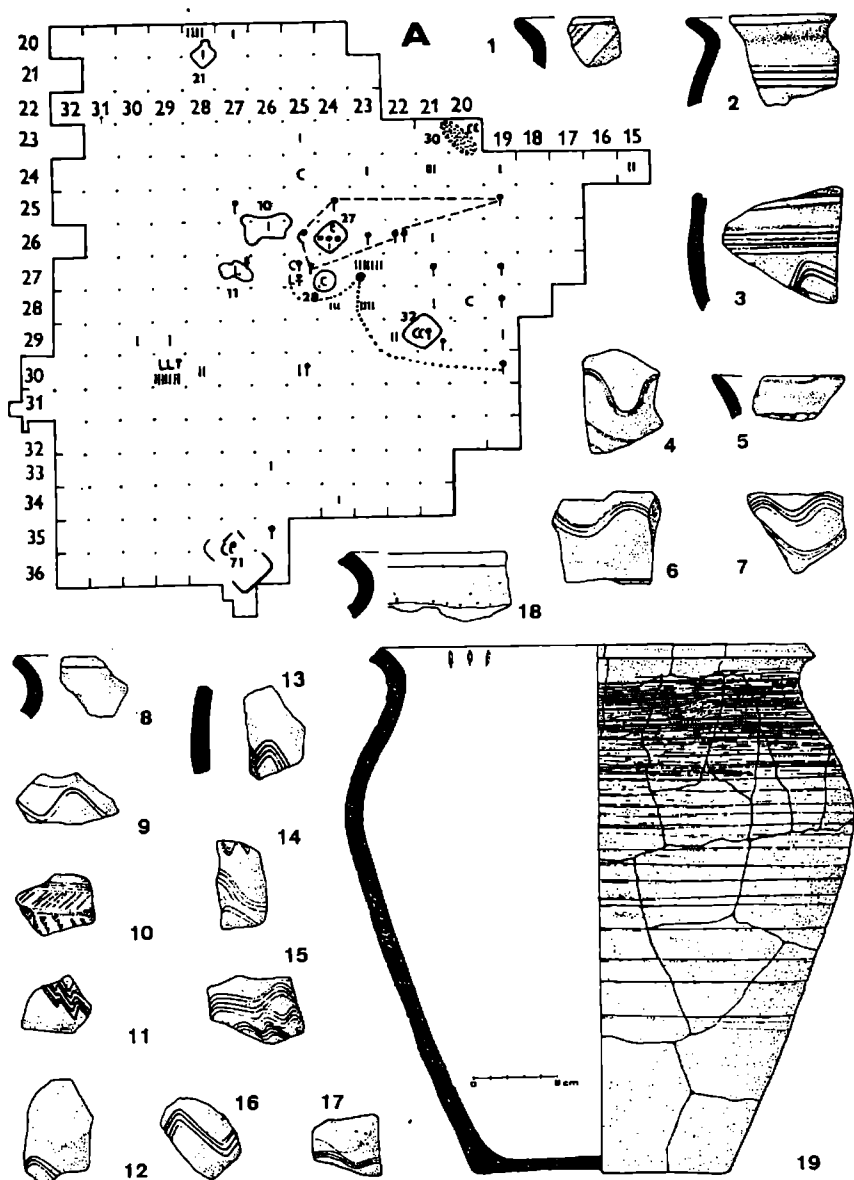

Obr. 2. Břeclav-Pohansko. Řemeslnický areál v lesní školce. A: Rozmístění tuhových stěpů ve čtvercích a objektech (objekty jsou naznačeny obrysem a očíslovány, značky stěpů jsou buď uvnitř obrysu nebo vedle něho): 1 - B 66-69 (82.207); 2 - B 61-92 (201.613); 3 - obj. 255 (200.494); 4 - B 75-61 (29.538); 5 - B 82-63 (29.241). B: Rozmístění tuhových stěpů ve čtvercích u valu na severovýchodním předhradí: 6 - B 61-56 (150.444); 7 - B 59-57 (148.775); 8 - B 60-56 (148.545). Vysvětlivky značek: a - nezdobený stěp; b - zdobený stěp; c - okrajový stěp bez výzdoby; d - okrajový stěp s výzdobou; e - nezdobený stěp od dna; f - nezdobený stěp s lištou; g - zdobený stěp s lištou; i - celá nádoba; j - horní část nádoby; k - spodek nádoby s dnem.

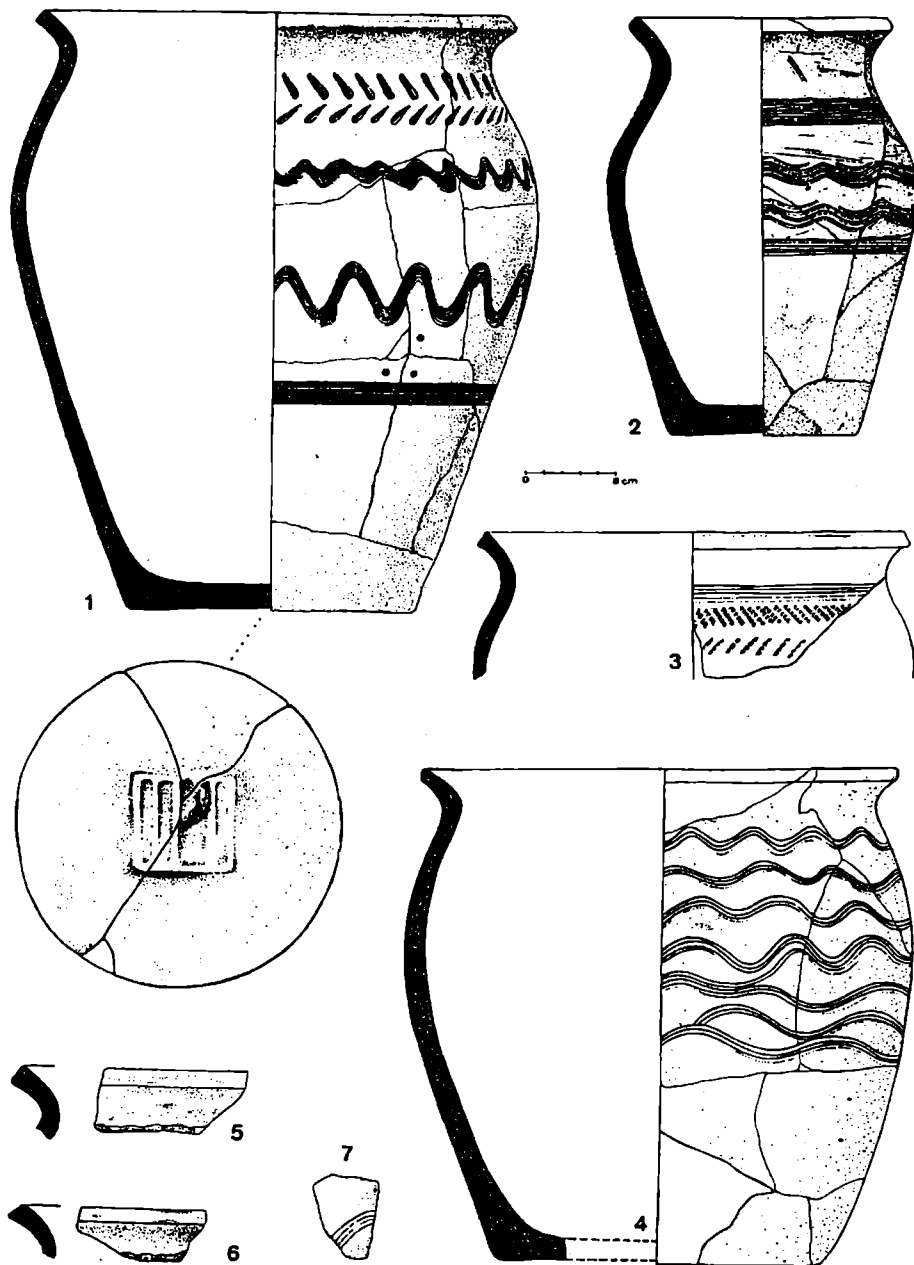

Obr. 3. Břeclav-Pohansko. Řemeslnický areál v lesní školce. Starší tuhová keramika z objektů: 1 – obj. 6 (84.587); 2 – obj. 109/110 (166.680); 3 – obj. 57 (20.522); 4 – obj. 245 (198.163); 5 – obj. 254 (200.242); 6 – obj. 254 (200.331); 7 až 10 – obj. 263 (201.689, 203.113, 203.123, 202.069); 11 – obj. 267 (201.338); 12 – obj. 153 (187.569). Sřepty 4, 6, 11 pocházejí z jedné a sřepty 5 a 10 z druhé nádoby.

K POČÁTKŮM SLOVANSKÉ TUHOVÉ KERAMIKY NA MORAVĚ

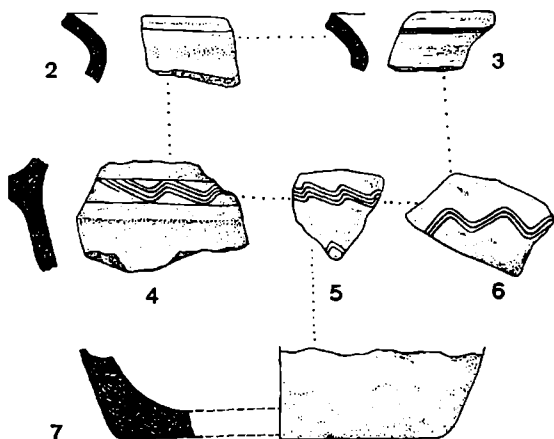
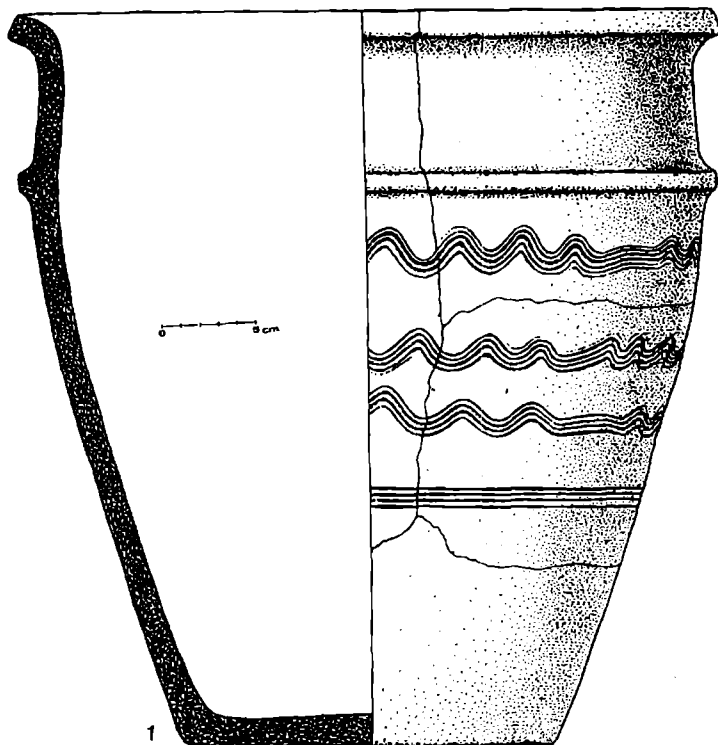

Obr. 4. Břeclav-Pohansko. Areál velkomoravského sídliště nad Žárovým pohřebištěm. A: Rozptýl tuhové keramiky ve čtvercích a objektech (objekty jsou vyznačeny obrysem a očíslovány, značky stěpů jsou uvnitř obrysu). Čárkovane jsou spojeny stěpy z jedné nádoby, vyobrazené zde pod č. 2 a 3. Tečkovane jsou spojeny stěpy z nádoby obr. 6:1. 1 – obj. 28 (68.703); 2 – C 25–26 (74.200); 3 – C 19–25 (73.617); 4 – obj. 71 (100.443); 5 – obj. 71 (100.440); 6 – C 29–30 (101.950); 7 – obj. 30 (68.913); 8 – C 20–28 (74.697); 9 – C 21–29 (77.313); 10 – C 22–26 (74.151); 11 – C 27–25 (41.579); 12 – C 19–30 (78.537); 13 – C 31–22 (41.295); 14 – C 19–27 (74.309); 15 – C 19–25 (73.617); 16 – C 25–30 (76.221); 17 – C 25–35 (102.106); 18 – B 25–24 (73.530); 19 – zásobnice z obj. 3 na lesním hrůdu, asi 20 m JV od Žárového pohřebiště.

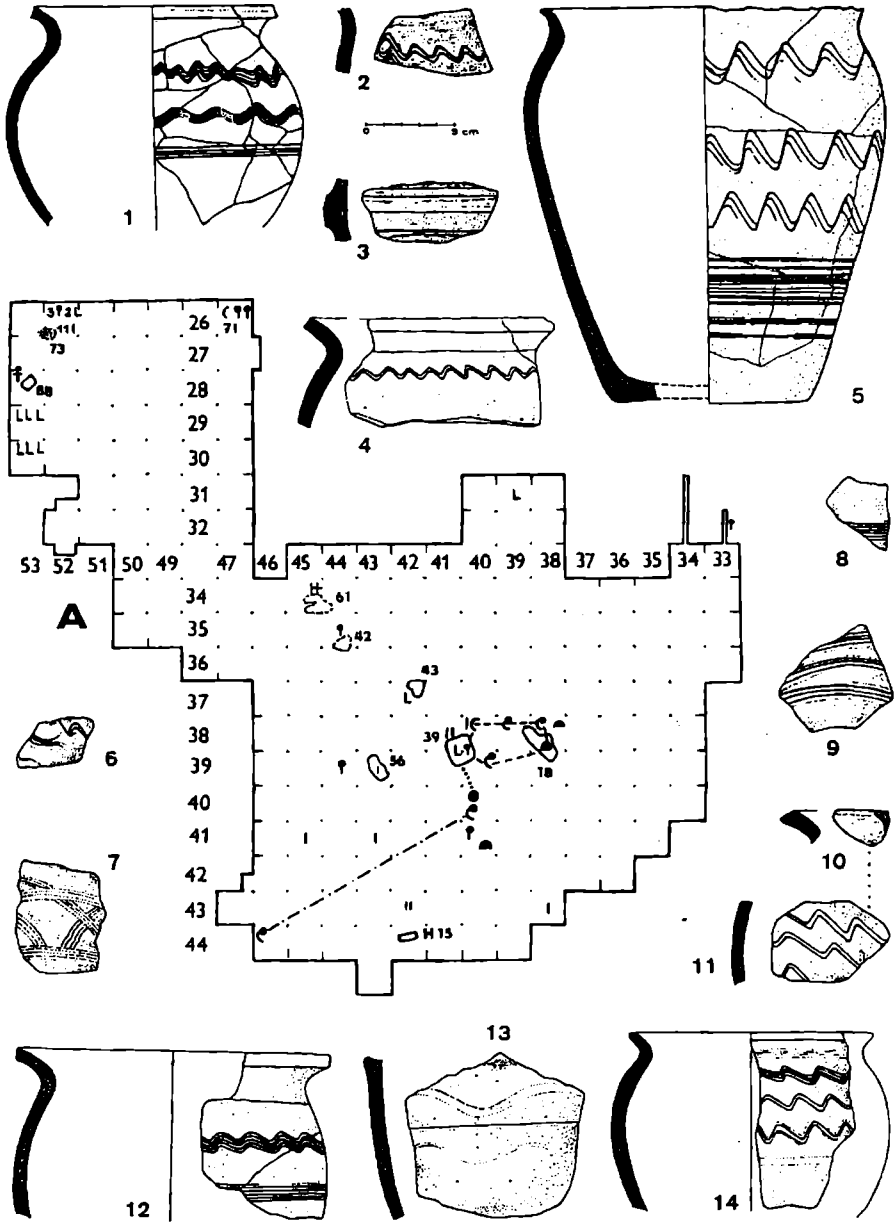
Obr. 5. Břeclav–Pohansko. Areál velkomoravského sídliště nad žárovým pohřebištěm. Tuhová keramika z obj. 27 (1–4) a 32 (5–7). 1 – 68.565; 2 – nádoba i. č. 68.524 pocházející patrně z žárového hrobu 40, zapadá do výplně obj. 27 při zhroutilí jeho stěn; 3 – 58.569; 4 – 68.856; 5, 6 – okrajové střeby 69.549, 69.372; 7 – zdobený stěp 72.117.

K POČÁTKŮM SLOVANSKÉ TUHOVÉ KERAMIKY NA MORAVĚ

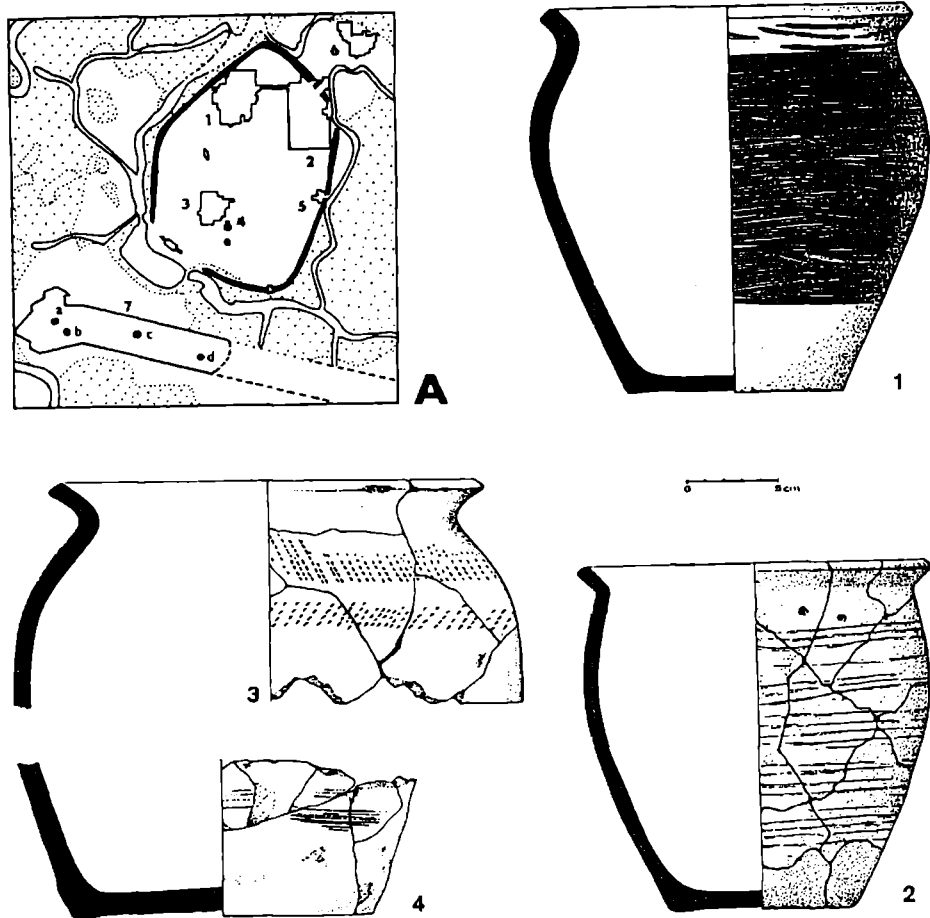
Obr. 6. Břeclav–Pohansko. Areál velkomoravského sídliště nad žárovým pohřebišťem. 1 – tuhová zásobnice ze čtv. C 23–27 (74.526); 2–7 – sfěpy z další velké tuhové nádoby ze čtv. C 25–27 (74.668).

Obr. 7. Břeclav–Pohansko. Severovýchodní předhradí. A: Rozptýl tuhové keramiky ve čtvercích a objektech (objekty vyznačeny obrysem nebo tečkami a jsou očíslovány, značky stěpů jsou uvnitř obrysu nebo vně; větší počet stěpů je vyznačen číslicí). 1 – obj. 18 (89.308); 2 – B 40–41 (87.765); 3 – obj. 61 (93.482); 4 – B 47–44 (95.368); 5 – B 40–40 (87.624); 6 – obj. 42 (92.434); 7 – obj. 73 (120.034); 8 – B 44–39 (94.821); 9 – B 33–32 (92.148); 10 – B 47–26 (122.353/3); 11 – B 47–26 (122.353/1); 12 – B 40–41 (87.764); 13 – obj. 88 (121.200); 14 – B 38–38 (88.436).

K POČÁTKŮM SLOVANSKÉ TUHOVÉ KERAMIKY NA MORAVĚ

Obr. 8. Břevclav-Pohansko. A: Plán hradiska s rozložením zkoumaných areálů: 1 – velmožský dvorec; 2 – řemeslnický areál v lesní školce; 3 – areál žárového pohřebiště a velkomoravského sídliště; 4 – lesní hrád; 5 – u východní brány; 6 – severovýchodní předhradí; 7 – jižní předhradí. Přibližná poloha objektů s tuhovou keramikou na jižním předhradí a na lesním hrádu označena černými body: a – obj. 272; b – obj. 49; c – obj. 183; d – obj. 407; e – obj. 3 na lesním hrádu. Tuhová keramika z jižního předhradí: 1 – obj. 272 (158.661); 2 – obj. 407 (172.482); 3 – obj. 183 (155.719); 4 – obj. 49 (129.531).

